VALIJA RUŅĒ

RENEŠANSES CILVĒKS

Profesors Kristaps Rudzītis (1899–1978): simtajai dzimšanas dienai veltīts apceru un atmiņu krājums / Sastādītājs Māris Baltiņš. – Rīga: Zinātne, 1999. – 350 lpp.: Profesors Kristaps Rudzītis (1899–1978): Bibliogrāfiskais rādītājs. – Rīga: Medicīnas zinātniskā bibliotēka, 1999. – 31 lpp.

Simtgade citam pēc cita sāk apritēt kādreizējiem Latvijas Universitātes (LU) Medicīnas fakultātes mācībspēkiem, kas 30. gadu beigās, kad es sāku studēt, veidoja toreizējo fakultātes jauno maiņu. Šī jaunā maiņa pati gan vēl bija mācījusies svešās citu valstu augstskolās, bet savu zinātnisko karjeru veidojusi jaunajā, 1919. gadā dibinātajā LU. Pirmā zinātnieku mācībspēku kārtā 30. gadu beigās bija sasniegusi likumā atļauto darba gadu robežu un pensionējās, fakultātē studentu vidū atstājot aiz sevis dažādus nostāstus un anekdotes par savu darbību, jo šie vīri bieži nebija latvieši. Viņus nu aizstāja LU latviskā maiņa.

Pašreiz simtgade aprit vienam no visīpatnējākiem un izcilākajiem LU Medicīnas fakultātes kādreizējās jaunās maiņas mācībspēkiem prof. *Dr. med.* Kristapam Rudzītim. No viņa aiziešanas aizsaulē arī jau aizgājuši 20 gadi.

Lai Rudzīša darbs un personība nepazustu laiku miglā, tagad izdotas divas grāmatas – plašs viņam veltītais apceru un atmiņu krājums un neliela brošūra ar profesora publicēto darbu reģistrāciju. Bez tam, kā ziņo Latvijas laikraksti, Rīgā notiek arī vesela rinda Profesora Rudzīša augšāmcelšanas pasākumu, sākot ar pašreiz par tradicionālu kļuvušo *piemiņas akmens* atklāšanu (Ķemeru kūrortā) un beidzot ar veselu rindu zinātnisku konferenču, arī Kristapa Rudzīša balvas pasniegšanu un, kā rakstīts avīzē, radies ierosinājums profesora vārdā pārdēvēt kādu Rīgas ieliņu.

Kas un kāds bija internists prof. *dr. med.* Kristaps Rudzītis?

Kaut zinātnieks Rudzītis nav nošķirams no cilvēka Rudzīša, grāmatas saturs tomēr sakārtots divās nodaļās. Par zinātnieku izsakās darba biedri un skolēni, par cilvēku – ģimenes locekļi. No atmiņām garākās ir dialoga formā rakstītās *Dr. Nikolaja Andrejeva*, bet informatīvākās Jānim Stradiņam un Mārim Baltiņam.

Grāmatu papildina rūpīgi izraudzītas foto attēlu kopas, kurās atradu tikai vienu nepilnību: parakstā zem LU Medicīnas fakultātes 1943. gada beidzēju attēla trūkst atzīmes, ka tas attiecas uz gada beigu daļu, jo tai gadā bija divi izlaidumi – viens februārī, otrs, ja nemaldos, decembrī.

Isteni Kristapa Rudzīša raksturošanai pietiktu ar diviem, it sevišķi anglosakšu literatūrā bieži daudzīnātiem vārdiem: *renaissance man* – vīrs ar enciklopēdiskām zināšanām ne tikai savā profesijā, bet cilvēks ar teicamu pārskatu par dažādām norisēm pasaules notikumos. Renesanses cilvēks – cilvēks, zinātnieks, kam zinātniskais darbs un personība ir lielā harmonijā, jo viņa rīcību vada tolerance pret lietām un cilvēkiem un viņa zināšanas nekad nav pavisas.

Studējošais mācībspēks

Latvieši, nokļūdami pie savas augstskolas tikai pēc 1918. gada 18. novembra neatkarīgas valsts pasludināšanas, akadēmisku noteikumu izstrādāšanā ir metuši dažu kuriozu kūleni. Ja pašreiz ir jāpasmīn par pārāk centīgo akadēmisko grādu specificēšanu, dalot, piemēram, doktorus kā zirņus ar nazi un dakšīņu doktoros un habilitētos doktoros, tad izrādās, savas dīvainības bijušas arī 1919. gadā tikko dibinātajai augstskolai (vēlāk – LU).

Varētu teikt tā: rītausmā no olas izšķīlies čālis pēcpusdienā jau gribējis lepoties ar spožām pāva spalvām. Mācību iestādei, kam nebija vēl ne īstu fakultāšu programmu, ne mācībspēku, bija jau savi bargi noteikumi, kas loģiski kļuva tikai vēlāk. Tā ikvienam, kas gribēja Latvijā iegūt ārsta grādu, Medicīnas fakultātē bija jāpārstudē pēdējais gads un jāpārliek valsts eksāmeni par spīti tam, ka aplikantam varbūt bija kabatā slavenas, starptautiski atzītas universitātes beigšanas diploms.

Reizēm radās diezgan absurdas situācijas: cilvēks reizē bija students, reizē arī mācībspēks, jo pēdējo trūkums bija liels. Arī Kristaps Rudzītis, pārrazdamies Latvijā no Pēterpils, kur 1922. gadā bija beidzis Kara Medicīnas akadēmiju, cenzdamies veikt prasību par LU diploma iegūšanu, reizē skaitījās students un subasistents prof. Mārtiņa Zīles iekšķīgo slimību klīnikā. Vispār Rudzītim viņa mūžā par savām zinātniskām kvalifikācijām ir nācies cīnīties vairāk reīzu, jo arī pēdējās okupācijas laikā, kad viņu ienāda Rīgas Medicīnas institūta vadība un uzraudzīja Valsts Drošības Komiteja (V. Rudzīte, 242. lpp.), varas iestādes centās svītrot gan viņa doktora grādu, gan profesora titulu.

Rudzīša personība

Man ir saglabājušies prof. Rudzīša 1939./40. mācību gada lekciju pieraksti. Salīdzinot tos ar profesora mūža atmiņām, kas izteiktas vēlākos gados, pārsteidz profesora uzskatu noturība un pārlaicība. Viņa skolnieces Dzidra Branta (225. lpp.) un Aina Dālmane (228. lpp.) to formulējušas tā: *Prof. Rudzītis vienmēr bija dažādu ideju varā. Toreizējā Rīgas zinātniskajā vidē viņš redzēja tālāk nekā citi, apm. 50 gadu uz priekšu, izprata medicīnas zinātnes attīstības ceļus.*

Dr. Mihails Joffe to nodēvējis par Rudzīša nenoslāpējamo dziņu pēc jaunā, vēl pietiekami neievērotā zinātniskajos pētījumos plašajā pasaulē (264. lpp.). Dr. Gundars Vētra runājis par mūžīgo nemiera pārpilno personību (268. lpp.), bet Dr. Uldis Vikmanis profesora uzskatus un darbību summējis tādiem vārdiem: *Profesora personību pirmās Latvijas republikas laikā raksturoja daudzpusīgas zināšanas, augsts inteliģences līmenis, godaprāts un patriotisms, kas ļāva viņu ietilpināt dižāko Latvijas ārstu zvaigznājā* (253. lpp.).

Rudziša principi

Minētajās lekcijās resp. manos pierakstos sastopami daži pamata principi, kam profesors palicis uzticīgs visu mūžu un kas atspoguļojas arī piemiņas grāmatā. Te varētu minēt: 1) katrs slimnieks jāaplūko no individualizācijas principa un *in toto*, nevis pievēršoties tikai atsevišķam simptomam; 2) svarīgāks par *ut aliquid fieri* ir *nil nocere* princips, t.i., nepārcensties ārstēšanā.

Terapijas metodēm pievēršoties, profesors pirmajā vietā licis dzīves veida regulēšanu un tikai pašās beigās medikamentozo terapiju. Dzīves veidu regulējot, jāievēro, ka pasaule kā lielās, tā mazās lietās iekārtota ar periodicitātes un ritmikas principu, kas darbojas cikliski. Sevišķu vērību profesors allaž pievērsis t.s. fokālās infekcijas ļaundabīgajai iedarbei, tāpat alkoholisku dzērienu un tabakas kaitīgumam. Par šiem tematiem viņam daudz rakstu gan zinātniskajā literatūrā, gan t.s. populārzinātniskajās publikācijās.

Mūža darbs

Kā sarkans dzīpars grāmatai cauri vijas profesora mūža darba pieminējums: viņš visu mūžu darbojies gar Latviešu medicīnas terminu vārdnīcu. Kad tā beidzot tika iespiesta (I d. – 1973., II d. – 1977.) ar nosaukumu: *Terminologia medica: latīņu - krievu - latviešu medicīnas terminu vārdnīca* (1039, resp. 866 lpp.), izdevums neieguva vērību, ko bija pelnījis. Turklāt paradoksāli sagadījās, ka trimdā to recenzēja cits tolerants jaunās maiņas LU mācītspēks Dr. Jānis Āboliņš, šoreiz nepareizi aizrādīdams uz it kā pārāk izteikto krievu elementa klātieni darbā. Tādi pārpratumi šķirtajās tautas daļās toreiz radās pārāk viegli. Runājot par zinātnisko darbu, Dr. Nikolajs Skuja pieminējis kādu ļoti raksturīgu Rudziša pieeju šim jautājumam: *Profesors visaugstāk vērtē domāšanas spēju un ir ar mieru piedot svarīgu faktu nezināšanu* (208. lpp.). Arī šis princips Rudzītīm bijis un palicis nemainīgs, jo to viegli varēja ievērot ikviens, kam bija saskare ar profesoru. Alberts Einšteins ir pārstāvējis radniecīgu domu: *Iztēles spēja svarīgāka par zināšanām*. Pats profesors Rudzītis par zinātnisko darbu ir teicis: *Šaubīšanās ir pirmais solis uz zinātni* (336. lpp.). Viņš ir arī runājis par *paradoksa brillēm* (328. lpp.). Paradokss allaž nāk prātā kontekstā ar profesora darbu un rīcību.

Paradoksa brilles

Reizēm rodas jautājums, gandrīz vai mīkla, kā Rudzītis, okupācijas varas gan vajāts un čekā pratināts, tomēr paglābās no ceļa uz Sibīriju. Varbūt viņu paglāba tieši šis paradoksa brilles, ar kādām viņš raudzījās nevien uz jautājumiem zinātnē, bet ko viņš lietoja arī sarunās ar čekistiem un dažādiem citiem uzraugiem. Piemēram, uz čekista aizrādījumu, ka labs komūnists pielāgojas *uz leju*, t.i., zemākajam loceklim sabiedrībā, Rudzītis atzinis, ka tā ir jauki, vienīgi piebildis, ka labi gan, ja vēl Savienībā neietilpst Centrālāfrikas valstis, jo tad mums būtu visiem jāsāk ar staigāšanu basām kājām un banānlapu svārcīšos. Diskusijā par Dieva apkaņošanu profesors nevainīgi jautājis, kāpēc neesot arī Sātana apkaņošanas biedrības.

Baigajā gadā par profesoru cirkulēja nostāsts, ka viņš toreizējiem jaunajiem varas vīriem labprāt esot uzdevis mīklu: *Kas tas ir – augšā pulkītis, apakšā muļķītis.* (Te notiek atsaukšanās uz krievu okupācijas karavīriem, kas valkāja pulkainās cepures.) Reizēm iešana frontālā uzbrukumā, ar paradoksiem samulsinot pretinieku, ir iedarbīgāka nekā vairīšanās vai piekāpšanās.

Profesors Rudzītis kā cilvēks

Prof. Rudzītis nekad nenorobežojās no tiem, kam bija vajadzīga palīdzība. Līdzās paša ģimenei viņa namā patvērumu un atbalstu saņēma arī rinda radu bērnu un krustbērnu.

Atceros savas mātes stāstu par 1941. gada 14. jūnija dienu, kad apkārtējo namu iedzīvotāji bija par lieciniekiem Rudzīša drauga Dr. Alberta Brūvera ģimenes apcietināšanas un aizvešanas brīdim. Pie nama Marijas ielā 104, kas piederēja Dr. Brūvera sievas tēvam Bušam un kur dzīvoja arī daktera ģimene, bija piebraukusi smagā mašīna, kurā lādētas Brūveru ģimenes mantas, beigās mašīnas galā ievietots klubkrēsls, kurā iesēdināts Dr. Brūveris. Ārsts Sibīrijā pazuda bez vēsts, bet mājās pēc gadiem atgriezās viņa dēls Uldis, ko savā ģimenē kā savu bērnu uzņēma Dr. Rudzītis.

Dr. Kristaps Rudzītis bija nevien labs ārsts, bet arī labs latvietis. Vāciešu dažādie solījumi nespēja viņu aizvilināt no Latvijas, no tautas, kaut arī viņš, kā liecina Uldis Brūveris (327. lpp.), uz latviešiem raudzījās visai kritiski: *Profesors izteicās kategoriski: latviešiem ir tikai divas raksturīgas īpašības – pazemība un spītība. Pazemība mums ir palikusi. Žēl, ka spītība paputējusi.*

K. Rudzītis ļoti mīlēja Latviju. Viņš uzskatīja, ka pirms došanās pasaulē jāpazīst sava zeme, saka Aina Dālmāne (230. lpp.). Taču Rudzītis nekad nenorobežojās no citu tautu piederīgiem tikai viņu tautības dēļ. Viņa draugu vidū bija kā krievi, tā žīdi – vērtēti kā cilvēki, nevis kā krievi vai žīdi. Viņš šos cilvēkus, kas visi bija labvēlīgi latviešiem, mēdza dēvēt par goda latviešiem. Tā ir lielas personības pazīme – stāvēt pāri dzīves sākumiem – kā profesionāli, tā sadzīvē, un arvien saskatīt vispārējo ainu, vispārējās vērtības. Tā ir cilvēktiesību ieviešana bez šī vārda liekas daudzinašanas, kas tik populāra kļuvusi tagad, deviņdesmitajos gados. Tas ir īsts humānisms, līdz kādam izaug tikai reti cilvēki – renesanses cilvēki.

Kalamazū, ASV, 1999. gada maijā.

A Renaissance Man (about Prof. K. Rudzītis) (Summary)

By Valija Ruņģe

A review of the 100th anniversary of Professor Kristaps Rudzītis' birth (1899–1978) dedicated collection of contemplation and reminiscences. It includes also the bibliographic index of Kristaps Rudzītis' works. Both books are published in Riga, in 1999, in Latvian.